

Г.Ю. Мельнікава (Беларуская дзяржаўная сельскагаспадарчая акадэмія)

ПРЫНЦЫП СІНХРАНІ І ДЫЯХРАНІ Ў ВЫВУЧЭННІ ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАГА ПОЛЯ

Ключавыя словы: сінхранія, дыяхранія, лінгвістыка, сістэма, Ф. дэ Сасюр.

Структурная дактрына аказала дабратворны ўплыў на мовазнаўства. Менавіта структуралізм выявіў у мове новы і вельмі важны аспект – семіятычны. Структуралізм істотна ўзбагаціў метадычны арсенал лінгвістыкі, пашырыў яе навуковую праблематыку і садзейнічаў ператварэнню лінгвістыкі, як навукі адцягненай, у навуку вялікай практычнай значнасці.

Але, нягледзячы на ўнутраную сістэмнасць і спарадкаванасць, структурная дактрына выявіла ў сабе шэраг істотных недахопаў: яна разглядала мову як закрытую сістэму, у вывучэнні мовы абмяжоўвалася сінхранічным планам і асноўную ўвагу надавала апісанню не саміх элементаў структуры, а іх адносінам паміж сабой. Таму цалкам заканамерны ў 60-70 гг. ХХ ст. паварот да вывучэння рэальных умоў функцыянавання мовы, яе прагматычных аспектаў.

Палявая канцэпцыя ўяўляе сабой адно з самых значных дасягненняў структурнай лінгвістыкі. І ва ўмовах, калі лінгвістыка пераходзіць на новыя тэарэтыка-парадыгмальныя падставы, важна вызначыць, наколькі дасягненні тэорыі поля структурнага перыяду захоўваюць сваё значэнне на фоне новых устаноў мовазнаўства.

Лексікалагічныя даследаванні апошніх трох дзесяцігоддзяў дазваляюць сцвярджаць, што прагматычны падыход уносіць істотныя карэктывы ў традыцыйныя ўяўленні аб арганізацыі ЛСП.

Галоўнае пытанне, якое ўзнікае пры спробе злучыць прагматычны падыход з тэорыяй ЛСП звязаны з рашэннем антыноміі “сістэмнае/асістэмнае”. Па крытэрыях Ф. Дэ Сасюра палявы прынцып арганізацыі лексікі зыходзіў з строга сістэмных падстаў поля, якія бачыліся толькі ў спосабе дзялення агульнай для яго дэнататыўнай зоны семантыкі на адпаведную колькасць складнікаў гэтую зону сегментаў. Парадак звязваўся з моўнай семантыкай, а прагматыка кваліфікавалася як з’ява хаосу і бязладзіцы. Пазней удалося пашырыць прымяненне тэорыі ЛСП шляхам апісання поля на ўзроўні павярхоўнай структуры яго арганізацыі.

Стала актуальным вывучэнне ЛСП у дыяхранічнай перспектыве. Лексічная сістэма мовы знаходзіцца ў сталым руху, і дынаміка гэтага руху адчуваецца на любым этапе яго развіцця, у тым ліку сучасным. Спачатку сінхранія супрацьпастаўлялася дыяхраніі і разглядалася як адзіная плоскасць, у якой мова можа быць прадстаўлена як сістэма, і сістэмныя адносіны вывучаліся ў дачыненні да сучаснага стану мовы. Пазней такі па-

дыход быў пераадолены. Цяпер статыка мовы разглядаецца як прыватны выпадак яе дынамікі. Гэты падыход не супрацьпастаўляе дыяхранію сінхраніі, бо любая змена адбываецца ў сінхраніі. Адсюль вынікае выснова, што сінхранія прысутнічае і выяўляецца ў дыяхраніі, а дыяхранія – у сінхраніі. Бо асабліва сінхронны разгляд моўных з'яў аднабок і вельмі ўразлівы, а толькі гістарычны погляд на мову не засцерагае ад пралікаў і недаглядаў у аналізе функцыянальных характарыстык мовы; можна меркаваць, што толькі ў сваім адзінстве дыяхранія і сінхранія выступаюць як сапраўды эфектыўны метадалагічны прыём для вывучэння мовы.

Такім чынам, традыцыйнае разуменне ЛСП, заснаванае на сінхронна структурных прынцыпах, атрымлівае дадатковую характарыстыку за кошт дыяхраннага падыходу. Пры дыяхранічным разглядзе поля атрымліваецца выявіць не толькі структурналагічныя ўласцівасці гіпероніма. Гістарычная перспектыва дазваляе выявіць у яго асаблівую функцыю – кампенсаторную, якая заключаецца ў здольнасці гіпероніма спецыялізаваць сваю семантыку адносна аднаго або некалькіх участкаў поля і заняць месца адпаведных гіпонімаў, якія выпалі ў сілу якіх-небудзь прычын з лексічнай сістэмы.

Трэба зазначыць, што дыяхранія аказваецца адноўленай у сваіх правах. Вядома, што структуралізм разглядаў ЛСП у працэсе сінхраніі, але паняцце сістэмы, адрозненні, апазіцыі цесна звязаны адно з адным і з лагічнай непазбежнасцю вядуць да паняццяў залежнасці і ўзаемазалежнасці. Паміж элементамі апазіцыі існуе ўзаемасувязь такога кшталту, што, калі закрануць адзін з іх, гэта неадкладна адбываецца на становішчы іншага, і як следства, раўнавага сістэмы парушаецца, што можа пацягнуць за сабой стварэнне новай апазіцыі ў іншым пункце для аднаўлення раўнавагі. У гэтых адносінах кожная мова ў кожны момант гісторыі выяўляе адмысловую сістэму. Такі погляд увёў у лінгвістыку паняцце эвалюцыі, вызначаючы дыяхранію як стаўленне паміж наступнымі адна за адной сістэмамі. Бенвеніст лічыць, што ўзаемасувязь усіх элементаў сістэмы (у нашым выпадку ЛСП) прыводзіць да таго, што ўсякае пашкоджанне, нанесенае ў адной кропцы, парушае ўсю сістэму адносінаў і цягне за сабой яе перабудову ў новую сістэму. Таму дыяхранічны аналіз складаецца ў вызначэнні двух паслядоўных структур і ўсталяванні адносінаў паміж імі, а таксама ў вызначэнні таго, якія часткі папярэдняй сістэмы падвергліся змене або знаходзіліся пад пагрозай яе і як падрыхтоўвалася рашэнне, якое ажыццявілася ў наступнай сістэме. Дзякуючы гэтаму аказалася дазволенай супярэчнасць паміж сінхраніяй і дыяхраніяй, якую аспрэчваў Ф. дэ Сасюр.

Літаратура

1. Арцямёнак Г.А. Агульнае мовазнаўства : метадычныя рэкамендацыі / аўт.-склад. Г.А. Арцямёнак. – Віцебск : УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2012. – 50 с.
2. Сосюр Ф. Курс общей лингвистики / Ф. Сосюр. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 699 с.